

Türkiye’de İslamofobi: Mizah Dergilerinde İslam’ın Temsili

Islamophobia in Turkey: The Portrayal of Islam in Satirical Magazines in Turkey

Nurdan Akiner

Mustafa Sami Mencet

Öz

Medya, güncel konularda kamuoyunun yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Batı’daki İslamofobi hakkında birçok çalışma yapılırken Türkiye’de İslamofobi’nin varlığı henüz tartışma konusu olmamıştır. Ancak Türkiye’nin Batılılaşma süreci boyunca güzel sanatların birçok dalında İslam’a ve Müslümanlara dair imgelerin genellikle olumsuz olduğu görülür. Bu makalede İslamofobi kavramının yanı sıra mizah dergilerinin İslam’a ilişkin bu olumsuz imgeleri nasıl oluşturduğu ve beslediği tartışılmaktadır. Çalışmada 1910-2010 arasında yayımlanan mizah dergilerinden rastgele seçilenlerle günümüzde en çok satan mizah dergileri *Leman*, *Penguen* ve *Uykusuz*’un 2014’teki tüm sayıları olmak üzere toplamda yaklaşık 35.500 karikatür içerik analizi ve göstergebilimsel çözümlemeyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular İslam veya Müslümanların Batı’daki İslamofobik imgelere benzer bir biçimde sunulduğunu göstermektedir. İslamofobik klişeler genellikle Müslüman bireylerin giyim ve davranışları üzerinden oluşturulmuş ve genellikle Müslüman figürü yobazlık, terörizm, sahtekârlık ve sapıklıkla ilişkilendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Göstergebilim, Mizah, Karikatür, Sekülerizm

---

Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, nurdanakiner@yahoo.com

Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, mustafamencet@akdeniz.edu.tr

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 16.07.2016

DOI: 10.17550/aid.62268

Abstract

The media plays a key role in shaping public opinion about topical issues. While many studies about Islamophobia in West, has never discussed yet Islamophobia in Turkey. But it is seen negative and deprecating imagery of Islam or Muslims in many branches of fine arts, during westernization process in Turkey. This paper discusses the concept of Islamophobia as well as how satirical magazines contributed towards the worsening of this sentiment across the Turkey. In this study, approximately 35.500 caricatures have been analyzed by semiotic and content analyses method, which are randomly selected of satirical magazines which published between 1910-2010 and in addition all issues of Lemn, Penguen and Uykusuz, the most popular satirical magazines in Turkey, which published in 2014. Findings show representations of Islam or Muslim are similar with Islamophobic cartoons in West. Islamophobic stereotypes regarding the dress and behavior of Muslim individuals. They predominantly portray Muslim as a stereotypical figure that is adopted into a message of obscurantism, terrorism, perversion and dishonesty.

Keywords: *Islamophobia, Semiotics, Humor, Cartoon, Secularism*

Giriş

Hobbes’un Alay Teorisi’ni temel alan Mizahta Üstünlük Kuramı’na göre mizah, bazılarının veya bizim daha önceki hâlimizle ve başkalarıyla kendimizi kıyasladıktan sonra kendimizi daha üstün görmemizden doğar. Üstünlük Kuramı’nın temel dayanağı, insanların başkalarına gülmelerinin temelinde onlara karşı bir zafer ve/veya üstünlük elde etme isteğinin var olmasıdır. Zira insanlar genellikle başkalarıyla kendilerini kıyaslandıklarında karşılarında olumsuz bir durum gördüklerinde kendilerini üstün hisseder (Meyer, 2000, Wicker, Torelli, Barron & Ponder, 1981.den akt. Vallade vd. 2013, s.232). Üstünlük kuramı, psikoanalitik teoriler gibi mizahi içeriği iletenle iletilen birey ya da gruplar arasındaki muhalif sosyal ilişkilere vurgu yapar. Bu yaklaşımda diğerlerine göre daha doğrudan bir yönelim vardır. Muhataba karşı “alay” kullanılarak bir aşağılama söz konusudur (Ferguson ve Thomas, 2008, s.284). Özetle, aslında “alay” kendinden farklı olana karşı yürütülen psikolojik bir mücadele aracıdır. Küçümsemedir. Karşı tarafın gülünç yanlarını sıklıkla vurgulayarak olumsuz imgeler atfetme, olumsuz klişeler oluşturma, oluşturulan “gülmece” unsurunun altında bir “küçümseme” ve böylelikle bir “üstünlük kurma” kaygısının bir parçasıdır.

Mizahta Üstünlük Kurma, mizahın önemli bir unsuru olan karikatür sanatında da bu yöntem sıklıkla kullanılmaktadır. Karikatürleri aynı zamanda bir toplumun görsel belleği olarak tanımlamak mümkündür. Karikatürler, içeriğindeki mesajları hedef kitlelerine bazen çok keskin bir zekânın eseri olan gülmece ambalajının içerisine ustalıkla gizlenmiş bir yan/örtük anlamla sunar bazen de söylemek istediğini çok net, çok yalın ve çok keskin bir biçimde söyler. Binlerce sayfalık bir kitabın ana fikrini bazen tek bir karikatür, okuyucunun da hayal gücünü işin içine katarak ustalıkla anlatabilir. Böylelikle karikatürlere bakılarak bir toplumdaki ideolojik farklılıkları, belirli olaylar karşısındaki belirli toplumsal grupların algılarını vb. göstergebilimsel çözümlemeyle anlayabilmek mümkündür.

Avrupa’nın tartışmasız en popüler mizah dergisi Charlie Hebdo ile Danimarka gazetesi Jullyland Poste’da yayımlanan Hz. Muhammed’e (s.a.v.) atfedilen karikatürler, İslamofobi’yi bir kez daha

gündeme getirmiştir. İslamofobi en özlü tabirle, İslam ve Müslümanlardan duyulan korku anlamına gelmektedir. Bu korku daha sonra nefret, düşmanlık ve ayrımcılığa yol açmaktadır. Bu nefret ve ayrımcılığın içerisinde “alay” ederek “üstünlük kurma çabası” da önemli bir yer tutmaktadır. Müslümanların adı geçen yayınlar başta olmak üzere tiyatro, edebiyat, sinema vb. sanat yapıtlarında ve sıklıkla sosyal medyada olumsuz imgelerle yer aldığı ve bunların büyük bir çoğunluğunun alay unsuru kullanılarak mizah yoluyla yapıldığı görülmektedir. Bugüne kadar Charlie Hebdo vd. dergilerdeki İslam’a ve Müslümanlara alayla örtülü hakaret içeren karikatürlere Müslümanlar tepki gösterip protesto yürüyüşleri düzenlediğinde Batı medyası bu durumu kendi lehine kullanmış ve Müslümanların mizaha, farklı düşüncelere tahammülü olmadığı, Batı’nın özgürlükler diyarı iken Müslümanların ise hem tutucu hem de geri kalmışlığı vurgulanarak mevcut mit pekiştirilmiştir. Bir başka deyimle karikatürler aracılığıyla aşağılanan Müslümanlar, bu karikatürlere tepki gösterdiklerinde daha da aşağılanmıştır. Dolayısıyla kültürel iktidarı elinde bulunduran Batı, karikatürlerde de alay unsuru kullanarak, Mizahta Üstünlük Kuramı’nın çerçevelediği anlamda üstünlük kurmaya çalışmış, tepkilerin gelmesiyle de “düşünce özgürlüğü” kavramını vurgulayarak¹ üstünlüğünü pekiştirmiştir. Müslümanlar genellikle hakarete uğradıklarıyla ve akabinde “düşünce özgürlüğünden yoksun, geri kalmış topluluk” damgası yemekle kalmışlardır.

Türkiye’deki mizah yayıncılığında da buna benzer olarak olumsuz klişeler, benzer örtülü hakaretler ve mizah yoluyla Müslümanlara üstünlük kurma çabasını içeren örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı söz konusu örnekler üzerinde göstergebilimsel çözümleme yoluyla Türkiye’deki İslamofobi’nin boyutlarını, nedenlerini ve Batılılaşma ile ilgisini ortaya koymaktır.

Ortaçağ’dan Miras Kalan İslamofobi

Esposito’ya göre (2002, s.9) çoğu politika yapıcı, yorumcu ve medya; kamuoyunun İslam hakkındaki cehaletini, Amerika ve Avrupa’nın İ-

---

1 Bkz. BBC, (2010). “What The Muhammad Cartoons Portray”, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4693292.stm
The Guardian, (2016). “Charlie Hebdo” <http://www.theguardian.com/media/charlie-hebdo>

lam dünyasını anlamadaki yetersizliğini derinleştirmiştir. Çok sayıda insan İslamiyet’i çileden çıkararak manşetlik olaylar vasıtasıyla görmeyi ve Müslümanların çoğunluğunu da radikalleşmiş küçük bir azınlığa bakarak değerlendirmeyi sürdürmektedir. Bu yaklaşımın yol açtığı iki olumsuz sonuç vardır. Birincisi İslami söylemi ve inancı gasp ederek bunu terör faaliyetlerini meşrulaştırmak amacıyla kullanan teröristlerin eylemleri ile İslami inanç ve ilkeleri birbirinden ayırıştırmalarını engellemektedir. Diğer sonucu ise kamuoyunun İslami söylemi kullanan terör örgütleri siyasal, sosyal, şiddet yanlısı olmayan İslami hareketlerin tümü ile eşit görme eğilimi arasındaki farkı görmelerine mani olmasıdır.

İslamofobi’ye dair çalışmalarıyla dikkat çeken Said (2003, 2008a ve 2008b), Esposito (2002 ve 2012) ve Cesari (1999); Doğu’nun, Batı tarafından bir arzu nesnesi ve aynı zamanda sapkınlığın, şehvet düşkünlüğünün, zulmün, kabalığın ve cehaletin vatanı olarak görüldüğü ve bu bakış açısının skolastik çağdan beslendiği ve günümüzde de pek farklı olmadığı konusunda hemfikirlerdir. Gerçekten de Ortaçağ Avrupası’nda İslamiyet, Hz. Muhammed, Müslümanlar, Araplar, Türkler vd. ile ilgili yazılan ve çizilenlerdeki hâkim bakış açısı dikkate alındığında (Stella, 2014, s. 642-648; Cesari, 1999, s.9-15 ve s. 36-37; Kumrular, 2012, s.309-344) Charlie Hebdo veya Jyllands Posten karikatürlerinde Hz. Muhammed (s.a.v) ve Müslümanların çirkinliği, korkunçluğu, insanlıktan çıkarılmış (de-humanize)² halleri karşılaştırıldığında günümüzün İslamofobik düşünce yapısının kökenlerinin skolastik çağa uzandığı rahatlıkla söylenebilir. Batı’daki akademisyen, yazar, düşünür, gazeteci vb. birçok entelektüel, tarihsel bir perspektif edinme ya da yoğunlaşmış inceleme zahmetine katlanmaksızın İslam dünyasına hala bu klişeler üzerinden bakıldığı gözlenmektedir. İstisnalar haricinde Batı’nın hala Ortaçağdan kalma mitlerin etkisinde olduğu söylenebilir. Ortadoğu üzerine Batı’daki mitleri derleyen Halliday’e göre (2008: s. 2-174) en başat mit “Ortadoğu’nun dünyanın geri kalanından bir şekilde temelden farklı olduğu ve diğer bölgelerden ayrı bir şekilde anlaşılması gerektiği” mitidir. Halbuki, bu mitte Ortadoğu’ya atfedilen “diktatörlük, rantiyeye devletler, milli-dini ideolojiler ve ka-

2 İnsanlıktan çıkarak, canavarlaştırarak karikatürize etme

dınların tahakküm altına alınması elbette Ortadoğu'ya özgü değildir. Ortadoğu halklarının mizah anlayışı olmadığı, Ortadoğu'nun nefret ve ciddiyetin hâkim olduğu bir bölge olduğu gibi mitlerin çoğu İslam ile doğrudan bağlantılıdır³. İşte başta Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere İslam dininin büyükleri veya devlet başkanları olmak üzere Müslümanlar, Araplar vd. ile ilgili çizilen aşağılayıcı karikatürlere tepki gösterildiğinde bu ve benzeri mitler yeniden inşa edilir.

Batı karşısındaki yenilgisini kabullenerek çareyi 18. yüzyıl başlarında Batılılaşmakta bulan ve yüzünü Batı'ya dönen Müslüman ülkelerden biri olan Türkiye'de de Cumhuriyet tarihi boyunca özellikle tiyatrodan, sinemadan, edebiyattan, televizyon yapımlarında ve mizah dergilerinde din adamları başta olmak üzere Müslümanların sunumunda dikkat çekici düzeyde bir olumsuzluk gözlemlenmektedir.

Türkiye'de Mizah Yayıncılığında Baskın İdeoloji

Mizah dergilerinin Türkiye'deki serüveni Sultan II. Abdülhamid'i tahttan indirmek için yurtiçinde ve yurtdışında propaganda yapmak isteyen Jön Türklerin desteğiyle başlamıştır⁴ (Öngören, 1973, s.16). Bu dönemden sonra da her zaman siyasetin bir parçası olmuş, politik bir baskı aygıtı olarak işlev görmüş, yalnızca muhalefet tarafından değil hükümet ve devlet tarafından da etkili bir propaganda aygıtı olarak kullanılmıştır. İstisnalar haricinde de genellikle sağcı ve dindar seçmene sahip partilere yoğun bir muhalefet sergilenmiştir. Türkiye'deki mizah yayıncılığının geçmişi incelendiğinde, Batılılaşma hareketinin

---

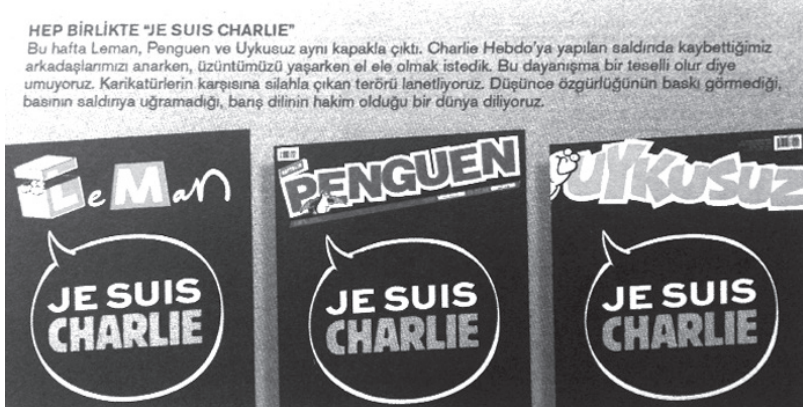
3 Fuller, "İslamsız Dünya" adlı eserinde (2012, s.9-24 ve s.69-86); çok eskilerden bu yana Batı ile Ortadoğu arasındaki rekabetin asıl kökenini ekonomik çıkar çatışmaları, jeopolitik savaşlar, imparatorlukların iktidar mücadeleleri, İslam potası içerisinde değerlendirildiğini hatırlatır. Batı'nın Doğuyla ilişkisi aslında dini değil ekonomik, tarihi ve sosyolojiktir. İslam olmasa yine benzer bir rekabet / çatışma olması muhtemeldir. Ancak Doğu'ya atfedilen her türlü olumsuzluk İslam'a mâl edilmektedir.

4 Meşrutiyet'e uzanan süreçte İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenleri Avrupa'da Sultan II. Abdülhamid aleyhine geniş bir mizah ve özellikle karikatür kampanyası başlatmış ve padişahın düşürülmesiyle de bunun sonuçlarını almıştır. Türkiye'nin ilk karikatürcüsü sayılan Cemil Cem, bu konuda aktif bir rol üstlenmiş ve Meşrutiyet'in ilanı ile İstanbul'a gelerek Kalem adlı mizah dergisini çıkarmıştır (Öngören, 1973, s.60) Ancak iktidara gelene kadar mizahçıları çokça destekleyen İttihat ve Terakki Partisi'nin, yönetimi eline alınca hem mizahçılara hem de mizah dergilerine çok ciddi baskı uygulaması dikkat çekicidir (Öngören, 1973, s.60; Çeviker, 1997, s.81)

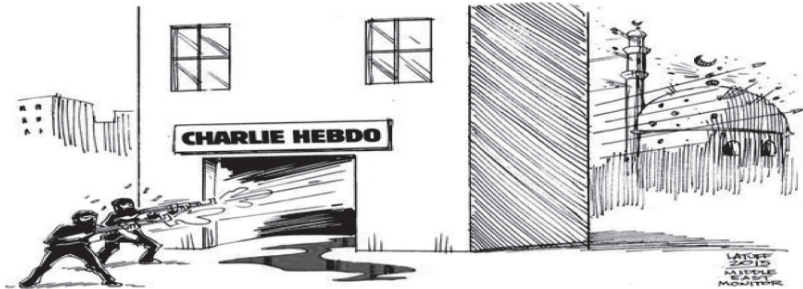
etkisiyle doğduğu ve tarihsel serüveni boyunca “dinsel düşüncüyü insanlığın, toplumların evriminde ilkel bir düşünce olarak tanımlayan” Aydınlanmacı görüşün savunucusu olduğu görülmektedir (Öngören, 1983; Alsaç, 1994; Çeviker, 1997; Cantek, 2008; Topuz, 1986).

Türkiye’de günümüzde en çok satan üç mizah dergisi Uykusuz, Penguen ve Lemam dergisine bakıldığında bu dergilerin de aynı geleceği devam ettirdikleri söylenebilir. Özellikle Avrupa’daki karikatür krizlerinde bu dergilerin almış oldukları tavrın, Charlie Hebdo’dan farksız olduğu, her ne kadar kapaklarında Hz. Muhammed karikatürü çizmeseler de satır aralarında Müslümanların peygamberine ve Müslümanlara karşı alınan tavrın, Charlie Hebdo’dan farklı olmadığı söylenebilir (Bkz. Görsel 1.ve 3.).

Görsel 1. Charlie Hebdo Saldırısı Sonrası Dergilerin Kapakları

Görsel 2. Charlie Hebdo Saldırısı Sonrası Carlos Latuff'un Karikatürü

Görsel 3. Charlie Hebdo Saldırısı Sonrası Uykusuz Dergisi Karikatürü, 2015 (3): 2

Görsel 2. örneğinde olduğu gibi Charlie Hebdo saldırısı sonrasında birçok gayri müslim karikatürçü, olayı kınayan karikatürlerde İslam ve Müslümanları rencide edecek çizimlerden kaçınırken Türkiye'nin en çok okunan mizah dergilerinin birinde yayımlanan karikatürde olay (Görsel 3.), doğrudan İslam'ı kötüleyen bir karikatürle yorumlanmıştır. Görsel 4., 5. 6.daki karikatürler de yayımlandıkları dönemde kamuoyunda tepki toplamıştır.

Görsel 4.te yer alan karikatür özellikle sosyal medyada çok tepki çekmiştir. Karikatürlerde örtülü mesaj genellikle ana esprinin altında çizimlerde veya arka plandaki herhangi bir unsurla verilmektedir. Bu karikatürde de benzer bir yöntem kullanılmıştır. Ana espride namaz ibadetiyle dalga geçilirken arka planda mihrapta Arapça hat yazısına benzetilerek "Allah Yok Din Yalan" yazmaktadır. Karikatürçü bu ve Görsel 5.'teki karikatürler için tehditler aldığı ifade etmiş, artan tepkiler üzerine dergi yönetimi, karikatürçünün bağımsız olduğunu belirterek, eleştirilerin çoğunun yersiz olduğunu ancak incinenlerden özür dilediklerini açıklamıştır.⁵

5 İlgili haber için Bkz. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bahadir-baruterin-karikaturu-tartisma-yaratti-1039956>

Görsel 4. Penguen Dergisi Karikatürü, 2011 (5), s.10

Görsel 5. Bahadır Baruter, Ottoman Bugs, İskambil Kartı Tasarımı

Görsel 6. Penguen Dergisi Karikatürü, 2008 (35), s.8

Buna benzer örneklere sıklıkla rastlanılan Türk mizah yayıncılığında geçmiş ve bugünü kıyaslayarak, Türkiye’de İslamofobi’nin var olup olmadığı, varsa bunun boyutları ve nedenlerinin neler olduğunu anlayabilmek amacıyla karikatürlerde inşa edilen Müslüman miti göstergebilimsel çözümlemeyle incelenmiş, Müslümanların sunulmuş biçimi içerik analiziyle kategorilendirilmiş ve Müslümanların veya İslam’ın karikatürlerde yer alma biçiminin sayısal ağırlığı ölçülmüştür.

Araştırmanın Amacı ve Yöntem

Araştırmanın amacı Batılılaşma serüveni boyunca geçmişte ve günümüzde yayımlanan mizah dergilerinde İslamiyet’e ve Müslümanlara bakışı, onlarla ilgili karikatürlerde kullanılan gösterenleri incelemek; düz anlam/yananlam ilişkisinden yola çıkarak ideolojik yapıyı çözümlemek, bu karikatürler aracılığıyla oluşturulan mitleri ve basmakalıp yargıları tespit ederek Türkiye’deki İslamofobi’nin varlığını sorgulamaktır. Çalışmada hem nicel hem de nitel yöntemleri birleştirerek etkileşimli ve çalışmanın analitik dayanıklılığını zenginleştirmek amaçlanmaktadır. Bu nedenle çalışmada nitel (içerik analizi ve göstergebilimsel çözümleme) ve nicel (içerik analizi verilerinin sayısal analizi) yöntem bir arada uygulanmıştır. Öncelikle ülkemizde yayımlanan ilk mizah dergilerinden bugüne, çeşitli dönemlerde yayımlanan dergiler rastgele örneklem yöntemiyle seçilmiş (159 dergi 11.000 karikatür) ve içeriğinde İslamiyet’e ve Müslümanlara dair herhangi bir gösteren bulunan karikatürler tespit edilmiştir. Daha sonra 2014 yılında yayımlanan *Leman*, *Penguen* ve *Uykusuz* dergilerinin tamamında yayımlanan ve içerisinde herhangi bir İslami unsur (kelime, inanç / akaide dair öğe din adamı, cennet-cehennem tasviri, İslami söylem, Müslüman veya ibadet yeri tasviri vb. öğeler) barındıran karikatürler taranmıştır. 2014 yılında yayımlanan tüm karikatürler içerik analizi kapsamında kategorilendirilmiş ve karikatürlerin kategorilere ve dergilere göre dağılımına ilişkin sayısal bulgulardan hareketle, İslam’ın ve Müslümanların ülkenin en çok okunan ve gündem oluşturma gücüne sahip mizah dergilerindeki temsil düzeyi ve niteliği tartışılmıştır. Daha sonra 2014 yılı karikatürlerindeki öne çıkan kategorilerin göstergebilimsel çözümlemesi yapılmış ve 1910-2010 yılları arasında yayımlanan ve içerik analiziyle tespit edilen karikatürlerle karşılaştırılarak mizah dergilerinin yayın politikaları ölçeğinde Türkiye’de belirli bir kesimin İslam / Müslüman

algısı analiz edilmiş ve aynı zamanda karikatürlerde kullanılan klişelerin üzerinde çözümler yapılarak; Türkiye’nin batılılaşma serüveninin mizah dergilerindeki izdüşümü incelenmiş ve “İslamofobi”nin Türkiye’de de Var Olduğu” tezinin doğruluğu sınanmış ve bu var olmanın biçimleri incelenmiştir.

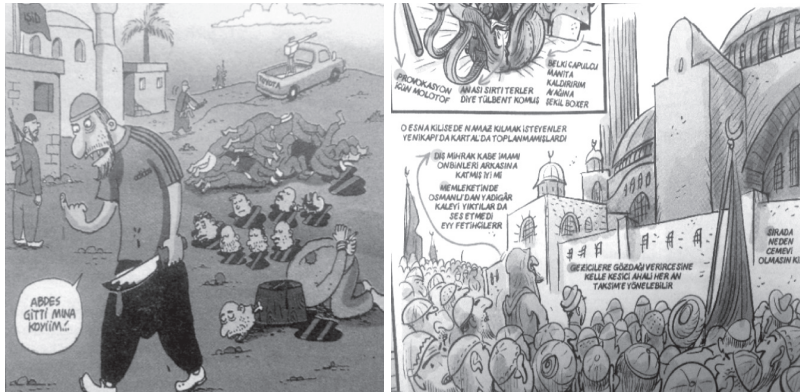
Karikatürlerin kategorilere ayrılarak incelenmesi içerik analizinin daha kesin ve anlaşılır sonuçlar vermesini sağlamış ayrıca göstergebilimsel çözümler sonuçlarının ilgili kuramlar perspektifinde derinlemesine analiz edilebilmesine olanak vermiştir. Kategoriler oluşturulurken, içerik analizi kapsamında kategorilendirme yapılırken göz önünde bulundurulması gereken “iç tutarlılık” (kategoriye dâhil olan tüm verilerin anlamlı bir bütün oluşturabilmesi), “dış tutarlılık” (kategorilerin tümünün araştırma için anlamlı bir bütün oluşturabilmesi) ilkelerine uygun olmasına dikkat edilmiştir. Oluşturulan kategoriler şunlardır:

A. Saldırganlık: Müslüman kimlikli kişilerin zararlı, saldırgan, rahatsız edici, sapık, sahtekâr, pornografik, terörist, istismarcı vb. tasvir edildiği veya doğrudan İslam dininin kötülendiği karikatürler

Görsel 7. ve 8. A Kategorisi Örnekleri

Leman, 2014 (42), s.3

Penguen, 2014 (23), s.10

B. Çirkinlik: Müslüman kimlikli kişilerin cahil, korkak, sempatik olmayan, çirkin tasvir edildiği karikatürler

Görsel 9. ve 10. B Kategorisi Örnekleri

Uykusuz, 2014 (1), s.9

Penguen, 2014 (46), s.8

C. Alay: Müslümanlar ve Müslümanların İslami ritüellerini tiye olarak aşağılayan ve ötekileştiren karikatürler

Görsel 11. ve 12. C Kategorisi Örnekleri

Leman, 2014 (37), s.10

Penguen, 2014 (19), s.7

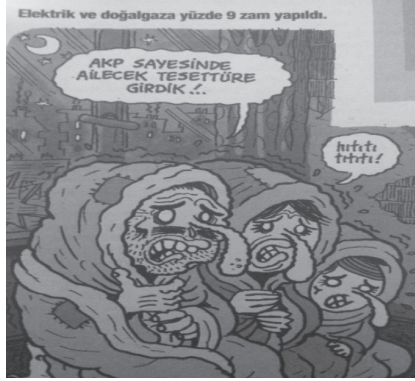

D. Dine mâl etme: Doğrudan İslam diniyle ilgili olmadığı halde herhangi bir olumsuz olayı veya tepki çeken kişiliği bir şekilde İslam dini ile ilişkilendiren, dini unsurlarını vurgulayan veya olumsuzlayan karikatürler

Görsel 13. ve 14. D Kategorisi Örnekleri

Leman, 2014 (33), s.4

Uykusuz, 2014 (41), s.3

E. Eleştiri: İslami kimlikli belli bir mezhebin, cemaatin, din adamının, kanaat önderinin veya bir anlayışın veya Ak Parti’nin dinle ilişkili herhangi bir faaliyetinin eleştirildiği ancak İslami konular veya Müslümanlarla ilgili olumsuz genellemelerin yapılmadığı karikatürler.

Görsel 14. ve 15. E Kategorisi Örnekleri

Leman, 2014 (24), s.3

Uykusuz, 2014 (40), s.3

F. Olumlu: Müslümanların ya da İslami konuların olumlu veya sempatik gösterildiği karikatürler

Görsel 16. ve 17. F Kategorisi Örnekleri

Leman, 2014 (4), s.12

Uykusuz, 2014 (32), s.8

Bulgular

2014 yılına ait her üç dergide toplam yayımlanan karikatür sayısı ve kategorilendirilen karikatür sayıları şunlardır:

Derginin Adı	Leman	Penguen	Uykusuz
Dergi Sayısı Adedi	54	52	56
Taranan Yaklaşık Karikatür Sayısı	6.700	6.800	12.100
TOPLAM	25.600		
Kategorilendirilen Karikatür Sayısı ve Toplam Karikatür Sayısına Oranı (A-F)	227 - %3,4	106 - %1,6	114 - %0,9
	447		

Tablo 2. Tüm Dergiler Bazında Kategorilerin Dağılımı		
Kategori	Frekans	Yüzde
<i>Doğrudan Olumsuz Kategoriler</i>		
A- Saldırgan	42	09,4
B- Çirkin	55	12,3
C- Alay	143	32,0
D- Dini Eleştiri	42	09,4
Toplam	282	63,1
E- Dolaylı Olumsuz Kategori	131	29,3
Toplam	131	29,3
<i>Olumlu Kategori</i>		
F- Olumlu	34	07,6
Toplam	447	100,0

Görüldüğü gibi mizah dergilerinde bir yıl boyunca yayımlanan yaklaşık 25.600 karikatür içerisinde yalnızca 447 karikatürde (%1,7) İslami simge bulunmaktadır. Bunların da büyük bir çoğunluğu (%92,4); İslam dininin kötü, Müslümanların saldırgan veya terörist (A) ya da çirkin ve sevimsiz olduğu (B), ibadetlerin alaya alındığı (C), İslami cemaatlerin veya hükümetin icraatlarının İslam dini üzerinden eleştirildiği (D) karikatürlerdir. Bunların dışında yine hükümetin, başbakan ya da cumhurbaşkanının veya İslami söylemi kullanan cemaat ya da örgütlerin dinle ilişkilendirilmeden eleştirildiği ancak bu eleştirilerin sürekli gündemde tutulduğu (E) karikatürlerdir. Buna karşılık karikatürlerin yalnızca %8,1’inde İslami simge veya ibadetler olumlu olarak karikatürize edilmiş veya Müslümanlar diğer karikatürlere göre daha sempatik görünmektedir. Olumlu kategoride yer alan karikatürlerdeki sunumlar da genellikle dergilerin kendi karakterlerinin yaptığı ibadetlerden ya da komiklik unsuru taşıyan fakat olumsuz olmayıp sempatik görünen karakter ya da olaylardan oluşmaktadır. Ayrıca Lemana dergisinde çok sayıda olan bu olumlu kategorilerde yer alan karikatürlerin önemli bir kısmı da Fethullah Gülen ve cemaatine ilişkin olumlu karikatürlerden oluşmaktadır. Böylelikle Lemana dergisinin, Ak Parti ve Fethullah Gülen cemaati arasındaki siyasi çekişmede takındığı tavır, İslami içerik bulunduran karikatürlerin içeriğini etkilemiştir.

İçeriğinde İslami göstergelerin kullanıldığı ve bu çalışmada kategorilendirilen karikatürlerin toplam karikatür sayısı içerisindeki oranı az olsa da bu karikatürlerin önemli bir çoğunluğunun dergilerin gündem sayfaları olan kapak, 2. ve 3. Sayfalarında yer alması dergilerin yayın politikalarında dini olgulara karşı tutumu yansıtmaktadır. Kategorilendirilen karikatürlerin yayımlandıkları sayfalara göre dağılımı Tablo 3.'de sunulmaktadır.

Tablo 3. Karikatürlerin Yayımlandıkları Sayfalara Göre Dağılımı			
Kategori	Gündem Sayfası	Diğer Sayfalar	Gündem Karikatürünün Toplam Karikature Oranı (%)
A	6	36	16,66
B	9	46	16,36
C	6	137	04,19
D	25	18	59,52
E	94	36	72,30
F	2	32	05,88
Toplam	142	305	31,76

Tablo 3.de görüldüğü gibi üzere saldırganlık, alay, çirkinlik vd. kategorilere giren karikatürler, genellikle gündem dışı sayfalarda yayımlanmış olsalar da özellikle Dine Mal Etme ve Eleştiri kategorisindeki karikatürlerin yoğun olarak gündem sayfalarında yer aldığı gözlenmiştir. Bu verilerden, mizah dergilerinde İslam ve Müslümanlığa dair karikatürlerin toplam karikatür sayısına göre az sayıda yayımlandığı ancak en önemli sayfalarda okuyucuya sunulduğu ve bunların büyük bir çoğunluğunun ise (D: Dine mal etme kategorisi ve E: Eleştiri kategorisi gibi) olumsuz olduğu anlaşılmaktadır. Bu tabloda dikkat çeken bir diğer husus ise olumlu karikatürlerin çok az bir kısmının derginin gündem sayfalarında yer almış olmasıdır. Kaldı ki bu karikatürlerin çok büyük bir kısmı aslında tamamen bir olumlamanın bulunmadığı, biraz alay içerikli ancak Müslümanların veya Müslümanlara dair bir takım imgelerin sempatik görüldüğü karikatürlerdir. Özetle, mizah dergilerinin gündeminde İslam'a ve Müslümanlara dair imge-

lerin sıklıkla olumsuz bir biçimde sunulduğu gözlenmiştir. . Gündem sayfalarında yer alan ortalama karikatür sayısı da dikkate alındığında, bunun çok büyük bir oranının özellikle D ve E karikatürlerinden oluştuğu görülebilir.

Tablo 4. 1910-2010 yılları arasında yayımlanmış İslamofobik Karikatürlere Örnekler

Papağan, 1922, s.1

Akbaba, 1910 (26), s.1

Kelebek, 1924 (49), s.1

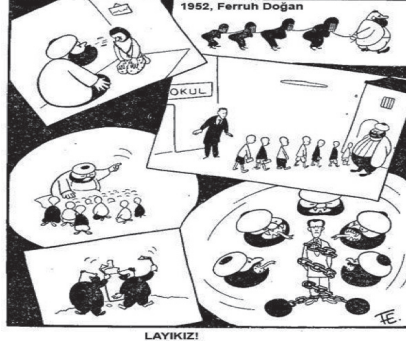
Akbaba, 1935 (71), s.3

Mizah, 1947 (49), s.1

Ferruh Doğan, 1952

Deli, 1993 (112), s.2

İzmir, 1997 (6), s.5

1910-2010 yılları arasında incelenmiş yaklaşık 11.000 karikatür her ne kadar sayıca çok geniş bir evrenin küçük bir parçasını temsil etse de içeriği bakımından bizlere ülkemizde Meşrutiyetten bu yana sancısı süren ve oryantalist/ self oryantalist olarak tanımlanabilecek, “Batı/Doğu” eksenindeki “biz/onlar” düalizmini kuran düşünce yapısı hakkında birçok ipucu sunmaktadır. 2014 yılında bu üç dergide incelenen karikatürlerle birlikte toplam yaklaşık 25.600 karikatür üzerinde yapılan içerik analizi ve göstergebilimsel çözümlemeyle edilen sonuçlar aşağıda özetlenmektedir:

İçerik analizi sonuçlarına göre Türkiye'nin en çok okunan mizah dergilerinde İslam ve Müslümanların yer aldığı karikatürlerin toplam karikatür sayısı içerisindeki oranı çok azdır ve bunların tamamına yakını olumsuz olduğu anlaşılmıştır. Müslümanlar; saldırganlık, çir-

kinlik, korku, alay ve siyasi/politik eleştirisi klişeleriyle temsil edilmektedir. Karikatürlerde Müslümanlara atfedilen özelliklerde öne çıkanlar; *yobazlık, saldırganlık, zekâ ve eğitim seviyesinin düşüklüğü, ikiyüzlülük* tür. Karikatürlerin çoğunun Batı’daki İslamofobik basmakalıp yargılarla (stereotype) benzer olduğu görülmektedir. Batı’daki bu imgelelerin tarihsel kökeni dikkate alındığında, ülkemizdeki bu temsillerin de Ortaçağ Avrupası’ndaki Müslüman / Türk algısını yansıtan olumsuz temsillerden pek farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda mizah dergilerimizdeki baskın ideolojinin self oryantalizmden beslendiği söylenebilir. Türkiye’de, II. Meşrutiyet döneminden günümüze kadar farklı dönemlerde yayımlanmış birçok dergi arasında rastgele seçilmiş dergilerde, İslam veya Müslümanlıkla ilişkili karikatürlerin hemen hemen hepsinde Erkek Müslümanların çiziminde; iri bir göbek, kirli ve uzun sakallar, uzun cüppeler, çirkin bir yüz ve öfkeli bir yüz ifadesi tercih edilmiştir. Kadınların çizimi ise hemen hemen hepsinde aynıdır. Hepsisi çarşafıdır veya bugün burka olarak da tanınan yüzde sadece deliklerin olduğu kıyafetler girmiştir. İstisnalar hariç çoğunda konuşmamaktadır. Genel itibarıyla Müslümanların biçimi, “de-humanizing” yani insanlıktan çıkarılmış bir görünüm arz etmektedir. Bazen bir hortlak, bazen ülkenin başına bela olmuş dört başlı yılanın biri, bazen bir kaplumbağa, sivrisinek veya verem hastalığı, bazen bir mikroskopta görülen mikrop ve bazen insanı ezen bir hayvan şeklinde tasvir edilmiştir. İrtica, sarılla özdeşleştirilmiş yani doğrudan din ve dindarlar irticai olarak tanımlanmıştır ve bu irtica bir canavar, başında yılanlar gezen, ‘sarıklı’ bir kurukafa, sevimsiz ve ‘nursuz’dur. Karikatürlerdeki düz anlamlar; yeni inkılaplar karşısındaki tedirginlik, kadınlar karşısında gizli bir sapkınlık, arkadan iş çevirip kulis yapma boyutundadır ve konu çeşitliliği açısından genellikle tek tiptir.

2014 yılındaki karikatürler incelendiğinde İslam veya Müslümanlarla ilgili karikatürlerin sayısının toplam karikatürlerin içerisinde çok az olmasına karşılık dergilerin gündem sayfalarının (kapak, 2. ve 3. Sayfalar) çok büyük bir çoğunluğunda bu karikatürler yer almaktadır ve bunların tamamına yakını olumsuz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla mizah dergilerinin gündeminde yer alacak karikatürlerin ideolojik bir seçimin sonucu olduğu düşünüldüğünde İslam’ın ve onu temsil edenlerin bilinçli olarak olumsuz bir biçimde sunulması söz

konusudur. Örneğin Mizah dergilerinin terör örgütlerine yaklaşımı da adil değildir. Örgütlerin eylemlerine gündemde yer verme oranlarına bakıldığında tamamen bilinçli bir seçimin uygulandığı görülmektedir. DAESH vb. örgütlerin eylemleri hemen hemen her sayıda dergilerin gündeminde yer alırken PKK, DHKP-C vb. hakkında 2014 yılı boyunca hemen hemen hiçbir karikatür çizilmemiştir.⁶

Ülkemizin en çok okunan mizah dergilerinde de benzer bir yansımaların olduğu ya da Batı’da yaygın olan “İslam terör dinidir” ve “Müslümanların çağımızdaki geri kalmışlıklarının ve savaşların çoğunun İslam coğrafyasında olmasının nedeni İslam’ın bizzat kendisidir” anlayışının sürdüğü, sürdürüldüğü görülmektedir. Bu bakış açısının, 11 Eylül saldırılarından sonra her gün yaklaşık bir milyon Amerikalı tarafından izlenen ‘The 700 Club’ programında yapılan ‘İslam’ın başkanımızın söylediği gibi barış dolu bir din olduğuna inanmıyorum’ vb. konuşmalardan (Morano 2002’den akt. Akıner, 2004: s. 178) hiçbir farkı yoktur. Yine, Görsel 3.’deki bakış açısının, Danimarka Jyllands-Posten gazetesindeki Hz. Muhammed’in nezdinde İslam’ın pedofiliyi teşvik eden⁷ bir din olduğunu iddia eden karikatürlerden hiçbir farkı yoktur. Örneğin D kategorisinde yer alan birçok karikatürde olduğu gibi kötü-lüklerin kaynağı olarak İslam işaret edilmektedir. Ne dinin yanlış yorumlanması ne Müslümanların akla, bilime, ahlaka ve –nitekim- dine aykırı davranışları ne de din dışı faktörler dikkate alınır. Sorun aslında Batı’daki yaygın görüşte olduğu gibi İslam’ın ta kendisindedir.

---

6 PKK, araştırma kapsamında incelenen dergilerin yayımlandığı dönem olan 2014 yılı boyunca köy korucularının okul önünde öldürülmesi, iş makinelerinin yakılması, bölgedeki kuran kurslarına, İstanbul’daki halk otobüslerine molotof atılarak vatandaşların yaralanması vb. kanlı eylemler gerçekleştirmiş bunların hiçbirisi mizah dergilerinde gündem olmamıştır (Eylemlerle ilgili detaylı istatistik için (Bkz. Önenli, 2015). Yine aynı dönem boyunca PKK’nın kaçırarak dağa çıkardığı çocukların eve dönüşünün talep edildiği ‘PKK çocuklarımızı geri ver eylemi’, uluslararası basının bile gündemine girerken araştırmaya konu olan mizah dergilerinde bir tane karikatürle bile gündem olamamıştır. Yine araştırmaya konu olan mizah dergilerinde Berkin Elvan’ın ölümü ile ilişkili birçok karikatür yayımlanırken, 16 yaşında üç arkadaşıyla birlikte kurban eti dağıtırken PKK’lı göstericiler tarafından katledilen ve cesedi üç gün bulunamayan Yasin Börü ile ilgili herhangi bir karikatür çizilmemiştir (haberle ilgili detaylı bilgi için Bkz. Zaman Gazetesi “Emniyetten Kobani İtirafı”)

7 Jylland Posten’de yayımlanan Hz. Muhammed karikatürlerindeki ideolojik yapı ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. (Akıner, 2007, s. 21-23)

Said’e göre (2008a: s.17 ve s.33), Batı medyasına hâkim olan oryantalist söylemin, İslam’ın, onlarca ülkede, toplumda, geleneğin içinde, bir milyar insan tarafından yaşanan ve sonsuz sayıda farklı deneyimi içeren yapısını yok sayarak ısrarla tüm Müslüman ülkelerin İslam tarafından inşa edildiğine dayalı tek tip bir İslam temsilini sunmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerin herhangi birinde yapılan herhangi bir yanlışlık doğrudan İslam ile ilişkilidir. Said bununla ilgili oryantalizm denilince akla ilk gelen yazarlardan olan Bernard Lewis’i örnek verir.

Said’e göre Lewis, ısrarla, yedinci yüzyıldan bugüne Müslümanların hepsinin tıpatıp aynı düşünmeyebileceği olasılığını, insan faktörünü ve tarihsel değişimleri inkâr etmektedir. Niyeti, “Müslümanlar demek İslam demektir” düşüncesini dikte etmektir. Bu, insan kavrayışını hiçe sayan bir topolojidir. Bu çalışma sonucunda ortaya çıkan tespitler de Said’in tespitlerine paraleldir. Yapılan göstergebilimsel analize göre mizah dergilerinde de hâkim olan söylemin aynı olduğu saptanmıştır. Karikatürlerde öncelikle alay söz konusudur, ardından Müslümanların çirkinliği ve daha sonra da saldırganlığı gelmektedir. Bu olumsuz unsurların hemen hemen hepsi her sayıdaki gündem sayfalarında yer almakta ve okuyuculara öncelikli mesaj olarak sunulmaktadır..

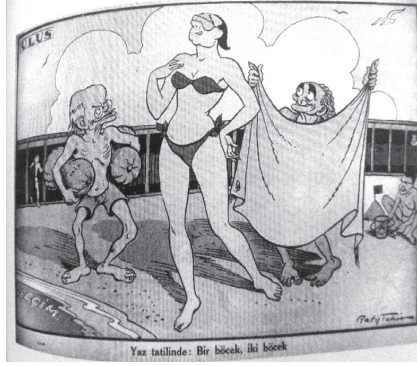
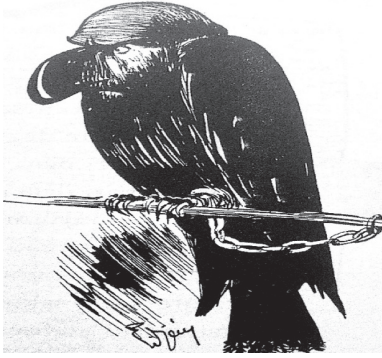
Tüm dergilerdeki alay unsurları genellikle dini bir unsurla (ibadet, dini söylem, giyim şekli vd.) Türkiye’de yayımlanan birçok mizah dergisinde olduğu gibi günümüzdeki mizah dergilerinde de çarşaf/peçeli kadın sıklıkla kullanılan bir alay malzemesidir. Alay unsurunun kullanımında dergiler arasında herhangi bir farklılık görünmemekle birlikte tüm karikatürlerde olduğu gibi dindarlık gösterenleri takke, sakal, çarşaf ve dini kelimelerdir (şirk, mesh, la havle vb.).

Bir diğer dikkat çeken husus ise karikatürlerde Alay kategorisinden sonra frekans sıralamasında ikinci sırayı Ak Parti / Recep Tayyip Erdoğan eleştirisinin yapıldığı karikatürler yer almasıdır. Böylece, mizah yayıncılığımızda II. Abdülhamid karşıtlığıyla başlayan mizah yayıncılığının, ağırlıklı olarak Adnan Menderes, Turgut Özal gibi sağ ve çoğunlukla dindar kişilikleriyle öne çıkan siyasi kişiliklere karşı bir siyasi mücadele alanı olma geleneğinin bugün de devam ettiği anlaşılmıştır. Bununla ilgili örnekler Tablo 5.’te sunulmaktadır.

Tablo 4. Mizah dergilerinde Abdülhamid, Menderes, Erbakan ve Erdoğan karikatürlerine örnekler

Cemil Cem, II. Abdülhamid 1909 Cantek; 2011, s.147
(akt. Çeviker, 1997, s.21)

Sonuç

Karikatürler bir toplumun görsel belleğidir. Belirli bir tarih aralığında yayımlanan karikatürleri inceleyerek o ülkenin tarihini, toplumsal ve siyasal olguların serüvenini, kültürel değişimi, ülkenin gündemini belirleyen konuların yapısı gibi birçok konunun izini sürmek mümkündür.

Türkiye'nin en çok okunan mizah dergilerinde 2014 yılında yayımlanan karikatürlerdeki İslam ve müslümanlarla ilgili yaygın olumsuz temsil, Türkiye'nin mizah geleneğinden bağımsız olmayıp Tanzimat döneminden bugüne süregelmektedir. Türkiye'nin Batılılaşma serüveninde sekülerizm / dinin kamusal alanı üzerinde yaşanan tarihsel çatışmanın izdüşümleri mizah dergileri üzerinden net bir biçimde okunmaktadır ve Türkiye'deki mizah yayıncılığı geleneği, başlangıçta olduğu gibi bu konuda daima sekülerizmden yana olmuştur. Mizah teorilerine göre alay yoluyla ideolojik üstünlük kurma, 2014 yılında yayımlanan karikatürlerin çoğunluğunda karşımıza çıkmaktadır. Bu karikatürlerde din adamlarıyla veya inançlı kişilerle alay edilmektedir. Yalnızca kişilerle değil doğrudan İslami inançları aşağılayan veya onlarla dalga geçen karikatürler de bulunmaktadır. Oryantalist bakış bu kez self-oryantalist bir biçimde, bir mizah yöntemi olan alay ile

sürmekte, yüz elli yıl öncesindeki karikatürlerde olduğu gibi Biz/Onlar ikiliğindeki “Onlara” yani Doğu’ya ve Müslümanlara “Üstünlük”, pekiştirilmeye çalışılmaktadır. Oryantalizm, özellikle Tanzimat döneminde Osmanlı sanatını da doğrudan etkilemiş, Osmanlı ressamı, çoğu zaman ticari kaygıyla oryantalist eserler ortaya koymuştur. Aarsal, (2000, s.74 ve s. 123), bu konuda Tanzimat döneminin en ünlü ressamı Osman Hamdi Bey’in ressamlık kariyerini örnek göstererek, sanatsal olarak diğer çalışmalarında oryantalist resimlerinden daha başarılı olduğu halde ticari kaygılar yüzünden genellikle oryantalist eserler ürettiğini vurgulayarak ünlü Kaplumbağa Terbiyecisi resmini üç kopyaya yapıp, Londra, Paris ve New York’ta aynı anda satıldığını örnek gösterir. Resimde ve elbette karikatürdeki üslupta Batı’nın hâkimiyeti anlaşılır bir şeydir. Zira bu sanatlar Batı’dan çıkmıştır. Batı, taklit edilmektedir ve aynı zamanda da o dönemki tecimsel değere sahip olan meta, Doğu’ya Batı’nın gözüyle bakan oryantalist sanat eserleridir. Bu eserleri üretenlerin Doğulu olması tam da self Oryantalizmi anlatmakta, içinde yaşadıkları topluma Batı’dan bakışı ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi, Batılılaşma serüveni içerisinde kitle iletişim araçlarının çoğunda, dine dair birçok olgunun olumsuz bir biçimde sunulduğu, dine ait unsurların veya dindarların olumsuz davranışlarının ve çoğunlukla da dini söylemi kullanan siyasetçi veya örgütlerin olumsuz eylemlerinin kasıtlı bir seçimle her zaman gündeme taşınma geleneği mizah dergilerinde bugün de yoğun bir biçimde sürmektedir. Türkiye’de de dindar insanlar, (başta İslam’a mâl edilmiş hurafeler olmak üzere) bu olumsuz durumların Müslümanlıkla ilişkisi olmadığını açıklamaya ya da sessiz kalmaya çalışmış ve her zaman bir suçlanma/savunma pozisyonunda kalmaya mecbur edilmişlerdir. Bu durum da hurafelerle ya da İslam’ın değerlerinin dışında olan, İslami öğretilerin zıddı olan bir takım yanlış uygulamaların devam etmesini ve dindar çevrelerin bu olumsuzluklarla mücadele etmesini zorlaştırmıştır.

Hall’un “dünyayı sınıflandırma” olarak tabir ettiği eylem, “klişeler” aracılığıyla inşa edilen basmakalıp yargılarla (stereotype) gerçekleştirilir. Basmakalıp yargılar (sterotype), iletişimde insanın bir gruba ilişkin değişmez izlenimini dile getiren bir terimdir. Basmakalıp yargılar çoğunlukla olumsuzdur. Kitle iletişim araçlarının basmakalıp yargılardan sıklıkla yararlandığı bilinmektedir. Bu tür yargılarla,

kitle iletişim araçları gerçekliği çarpıtmakta, izlerkitleleri ideolojik olarak yönlendirmektedir. Tüm basmakalıp yargılar sonuçta kitle iletişim araçlarının biz/onlar karşıtlığı şeklinde dile getirebilecek duygu yapısına dayandırılmaktadır. Walter Lipmann, basmakalıp yargıların davranışlarımıza olan etkisini şöyle özetler: ”Önce görüp sonra tanımlamayız, önce tanımlar sonra görürüz” (Mutlu, 1995, s.54 ve Kağıtçıbaşı, 2008, s.133). Buradan hareketle mizah dergilerinin kitle iletişim aracı oldukları ve bu araçlardaki iletilerin de yukarıda betimlenen üretim süreciyle oluşturuldukları dikkate alındığında, bu dergileri düzenli okuyan –özellikle genç yaştaki- okurların belki de gülüp geçerken farkında olmadan alımladıkları örtük anlamların zihinlerinde “dayanak” adı verilen referans noktalarını oluşturduğunu ve çevrelerinde yaşadıkları olaylara, içinde yaşadıkları topluma bakış açılarının veya davranışlarını yönlendiren tutumların bu referans noktalarından beslendiği rahatlıkla söylenebilir. Dayanak kavramı, kişinin bir sosyal grubun üyesi olmasının veya kendisini bir sosyal grupta ilişkilendirilmesinin sonuçlarını anlamada esastır. Bir kişinin temel grup dayanağında meydana gelen değişiklik, yani, referans gruplarının değişmesi, kişinin kendisinin veya diğer kişilerin özellikle hedef almadığı diğer pek çok tutumunda da değişiklikler ortaya çıkarır (Şerif ve Şerif, 1996, s.83).

Mizah dergilerinin gündem sayfalarının çok büyük bir çoğunluğu D-Dine Mâl Etme ve E- Eleştiri kategorilerinden yani İslami konulara karşı “dolaylı” ve “doğrudan” olumsuz karikatürlerin yer aldığı sayfalardan oluşmaktadır. Bu sayfalarda olumsuzluk düzeyi en yüksek olan A-Saldırgan kategorisindeki karikatürlerin de yayımlandığı görülmektedir. Orta sayfalara ilerledikçe de B-Çirkin, C-Alay kategorilerine giren karikatürlerle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla dergiyi okuyan bir okurun, ülke gündemine ilişkin algısı, tamamen dinin dolaylı ve doğrudan olarak olumsuzlandığı karikatürlerden oluşacak, daha sonra gülmece unsuruyla örtülmüş diğer karikatürlerde çirkin, antipatik, rahatsız edici ve alay konusu olmuş Müslümanlar veya ibadetlerden bahsedilen karikatürlere gülünecektir. Dolayısıyla bir mizah dergisini eleştirel gözle okumayan bir kişinin zihnindeki Müslüman algısı Müslümanlara karşı olumsuz olacaktır.

İster saldırganlıkla suçlama olsun, isterse alayla küçümsemek olsun, İslamofobi’ye, yalnızca sapkın aşırı sağ militanlarınca gerçek-

leştirilen nefret suçları ya da mizah dergilerinde yayımlanan karikatürler düzeyinde bakmak yetersiz kalacaktır. Aslında bu Batı’da yüzyıllardır gelen bir “öteki” anlayışının sonucudur Serdar (2001, s.73-76). Bosna Hersek’te yapılan yüzyılın katliamlarını örnek göstererek Srebrenica’daki BM askerlerinin korumakla görevli oldukları ancak görevlerini yerine getirmeyip öldürülmesine seyirci kaldıkları binlerce Müslümandan aslında nefret ettiklerini hatırlatır. Katliam için Sırpı motive eden şeyin aynı zamanda Batılıları da motive ettiğini söyler. Bosna’nın Avrupa’nın tam kalbinde çok kültürlü Müslüman bir devlet olması Batılıların onurunu kıracaktır. Bosnalılar yanlış yerde bulunan yanlış insanlardır. Fransa hariç hiçbir Avrupa ülkesinde Bosnalılar lehine dikkate değer bir gösteri düzenlenmemiştir. Yine Rusya’nın Gürcistan, Azerbaycan ve Çeçenistan’da yaptığı zulümlerde de aynı görmezlikten gelme söz konusu olmuştur. Ahmed (2007, s.58), bu katliamların arkasındaki motivasyonu küreselleşme ile bağdaştırır. Hindistan’daki Müslüman azınlığa karşı çok ciddi nefret suçları işleyen Hinduların da azınlık kaldıkları Sri Lanka’da (barış mesajlarını ön plana çıkaran) Budistler tarafından kötü muamele görmesini örnek göstererek etnik ve dini katliamların küreselleşme çağımızdaki toplumların öfke, nefret ve cehaletinin hem nedeni hem de semptomu olduğunu belirtir. Milliyetçilik, sosyalizm ve faşizm gibi geleneksel dinleri gerici ve modası geçmiş olarak göz ardı etme eğilimi gösteren modern felsefeler de bu zehirleri kontrol altına almayı başaramamıştır. Aksine, güç ve teknolojiyi kullanarak yayılmasını hızlandırmıştır. Hatta dini tamamen reddedenler, sıklıkla bu zehirlerin yayılması için bir zemin oluşturan önyargılara sahiptir. Sözde Batılı liberal ve hümanist yorumcuların 11 Eylül sonrasında İslam hakkındaki cehaletleri ile İslam’a karşı öfke ve nefretlerinin zirveye ulaşması bunun kanıtıdır. Görüldüğü gibi, Batılaşma serüveni içerisinde kitle iletişim araçlarının çoğunda, dine dair birçok olgunun olumsuz bir biçimde sunulduğu, dine ait unsurların veya dindarların olumsuz davranışlarının ve çoğunlukla da dini söylemi kullanan siyasetçi veya örgütlerin olumsuz eylemlerinin kasıtlı bir seçimle her zaman gündeme taşınma geleneği mizah dergilerinde bugün de yoğun bir biçimde sürmektedir. Türkiye’de de dindar insanlar, başta İslam’a mâl edilmiş hurafeler olmak üzere bütün bu olumsuz durumların Müslümanlıkla ilişkisi olmadığını açıklamaya ya da sessiz

kalmaya çalışmış ve her zaman bir suçlanma/savunma pozisyonunda kalmaya mecbur edilmiştir. Bu durum da hurafelerle ya da İslam'ın değerlerinin dışında olan, İslami öğretilerin zıddı olan bir takım yanlış uygulamaların devam etmesini ve dindar çevrelerin bu olumsuzluklarla mücadele etmesini zorlaştırmıştır.

Türkiye'deki İslamofobi, elbette nedensiz değildir. Her ne kadar çalışmada; Tanzimat sonrasında dindar kesimleri mürtecilikle yaftalama, dini gelişimi engelleyici hatta ilkel toplumlara has bir olgu olarak gören anlayışın, geçmişten bugüne dindar kesimleri, kitle iletişim araçlarında oluşturdukları klişelerle ötekileştirmenin farklı boyutları ortaya konmuş olsa da dikkate alınması gereken bir başka konu da Müslümanların bu tavra karşı göstermiş oldukları tepkilerdir. Mert'in (2015) 'Mesele Batı'ya karşı güler yüzlü İslam icat etmek değil, insanlığa müjde olduğunu kabul ettiğimiz dinin insanlıkla ilişkisinin şu zavallı hale gelmesi (El Kaide ve IŞİD ile anılır olması)' sözüne ve Esposito'nun (2012) 'çeşitlilik ve çoğulculuğa saygı göstermek, sadece İslam dünyası ile Batı, İslamiyet ile Hristiyanlık, Musevilik ve diğer dinler arasındaki ilişkiler için değil aynı zamanda Müslüman toplumların kendi içlerindeki ilişkiler için de çetin bir görevdir. Hoşgörünün anlamı, sırf başkalarının var olma hakkının kabulünden de öte karşılıklı anlayış ve saygıya dayalı bir hoşgörüyü dönüştürülmelidir. Bu dönüşüm askeri ve siyasi tepki ve karşılıklardan daha fazlasını gerektirir' uyarısına ve özeleştiriyi vurgulayan âlimlerin, akademisyenlerin önerileri dikkate alınmalı ve bu alanda geniş katılımlı disiplinlerarası çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Ahmed, A. (2007). *Küreselleşme krizi: İslam’a yolculuk*. (Çev. İ. Kapkılıkaya). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Akiner, N. (2004). *Düşman değiliz: 11 Eylül’ün ardından Amerikan milliyetçiliği*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Akiner, N. (2007). The Jyllands-Posten Prophet Muhammad cartoons controversy: Freedom of expression or clashing of stereotypes?. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi* 29, 7-25
- Alsaç, Ü. (1994). *Türkiye’de karikatür, çizgi roman ve çizgi film*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arsal, O. (2000). *Modern Osmanlı resminin sosyolojisi (1839-1924)*. (Çev. T. Birkan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BBC (2010). “What The Muhammad Cartoons Portray”, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4693292.stm Erişim Tarihi: 10.10.2015
- Cantek, L. (2008). *Türkiye Cumhuriyeti’nin buluş çağı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cantek, L. (2011). Şehre göçen eşek: Popüler kültür, mizah ve tarih. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cesari, L. (1999). İslam’dan korkmalı mı? İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çeviker, T. (1997). *Karikatür üzerine yazılar*. İstanbul: İris Yayıncılık.
- Esposito, J.L. (2012). Önsöz. *İslamofobi endüstrisi*. (Çev. H. Gümüşsoy). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmete Özel Yayın
- Esposito, J.L. (2002) İslam tehdidi *eşanesi*. (Çev. Ö. Baldık, A. Köse, T. Küçükcan). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Ferguson, M.A. ve Thomas E.F. (2008). Disparagement humor: A theoretical and empirical review of psychoanalytic, superiority, and social identity theories. *Humor-International Journal of Humor Research*, 21 (3), 283-312
- Halliday, F. (2008). *Ortadoğu hakkında 100 mit*. (Çev. C. Cemgil) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kumrular, Ö. (2012). İslam korkusu: Kökenleri ve Türklerin rolü. İstanbul: Doğan Kitap.
- Latuff, C. (2015). Middle East Monitor, 2015 (3).
- Mert, N. (2015). Fukara tesellisi: Gerçek İslam bu değil. <http://www.diken.com.tr/fukara-tesellisigercek-islam-bu-degil/> Erişim Tarihi:

hi: 08.01.2015

Öngören, F. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk mizahı ve hicvi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öngören, F. (1998). *Cumhuriyetin 75. yılında Türk mizahı ve hicvi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Radikal (2011). Bahadır Baruter'in karikatürü tartışma yarattı.

<http://www.radikal.com.tr/turkiye/bahadir-baruterin-karikaturu-tartisma-yaratti-1039956/> Erişim Tarihi: 04.02.2012

Said, E.W. (2003). *Orientalism*. New York: Penguin Books

Said, E.W. (2008). *Medyada İslam: Gazeteciler ve uzmanlar dünyaya bakışımızı nasıl belirliyor?* (Çev. A. Babacan). İstanbul: Metis Yayınları.

Said, E.W. (2008). *Şarkiyatçılık*. (Çev. B. Ülner) İstanbul: Metis Yayınları.

Serdar, Z. (2001). *Postmodernizm ve öteki*. (Çev. G. Kaçmaz). İstanbul: Söylem Yayınları.

Stella, F.V. (2014). Avrupa'da İslam hakkında bilinenler. Umberto Eco (Ed.) *Ortaçağ içinde* (Çev. L.Tonguç Basmacı) (s. 642-648). İstanbul: Alfa Kitap.

Sherif, M. ve Sherif, Carolyn, W. (1996). *Sosyal psikolojiye giriş I*. (Çev.:M. Atakay, A.Yavuz.). İstanbul: Sosyal Yayınları.

The Guardian, (2016). Charlie Hebdo. <http://www.theguardian.com/media/charlie-hebdo> Erişim Tarihi: 10.10.2015

Topuz, H. (1986). *İletişimde karikatür ve toplum*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Önenli G. (2014). PKK'nın eylemleri ne anlatıyor?. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/terorizm-ve-terorizmlemucadele/2014/06/11/7645/pkknin-eylemleri-ne-anlatiyor> Erişim Tarihi: 25.10.2015.

Vallade, J.I. vd. (2013). Taking back power: Using superiority theory to predict humor use following a relational transgression. *Western Journal of Communication* 77 (2), 231-248.

Zaman (2015). Emniyet'ten Kobani itirafı: Yasin Börü'nün cesedi bile 3 saat sonra alınmış http://www.zaman.com.tr/gundem_emniyetten-kobani-itirafi-yasinborunun-cesedi-bile-3-saat-sonra-alinmis_2278429.html Erişim Tarihi: 31.10.2015